

PARTIJSKE IDEOLOGIJE, EVROPSKI POLITIČKI PROSTOR I SRBIJA⁴⁰

Sažetak:

Autor u ovom tekstu nastoji da utvrdi relaciju između promena socijalnog konteksta i evolucije dominantnih političko-kulturnih obrazaca i političkih ideologija. U središtu analize je pitanje koliko u aktuelnom kriznom kontekstu političko polje u Srbiji i njegovi ključni akteri – relevantne političke stranke, korespondiraju sa podelama u evropskom političkom prostoru i njegovom evolucijom. Osnovni zaključak je da je, i pored otvorenog (i zakasnelog) procesa imitacije, recepcije i širenja evropskih mainstream uzoraka, političko polje u Srbiji još uvek zarobljeno tradicionalnim, nasleđenim linijama socijalnih i političkih podela.

Ključne reči: ideologija, političko polje, stranke, političke familije

POLITIČKE IDEOLOGIJE

Političku ideologiju možemo odrediti kao set međusobno povezanih moralnih i političkih stavova i vrednosti o razvojnim ciljevima društva i metoda kako bi se oni trebalo dostići. Ideologija pomaže da se objasni zašto ljudi čine ono što čine, organizuje njihove vrednosti i uverenja i usmerava političko ponašanje, odnosno sadrži nužno svoju kognitivnu, afektivnu i motivacionu komponentu. Pitanje „imaju li obični ljudi ideologiju?“ zapravo je pitanje u kojoj meri oni poseduju kognitivnu organizaciju, afektivnu i motivacionu komponentu i kapacitet za delovanje.

---

39 Vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.
E-mail: zoran.stojiljkovic@fpn.bg.ac.rs

40 Rad je nastao u okviru naučno-istraživačkog projekta Univerziteta u Beogradu – Fakulteta političkih nauka, *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu* (evidencioni broj: 179076), koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije. Tekst primljen 24. oktobra 2011. godine.

Za razmatranje političkog ponašanja i opredeljivanja građana metodski je jako važno razlikovanje političke ideologije i političke kulture kao širokog „kišobran, koncepta koji, pored vrednosti, sadrži i političke stilove i ponašanja. Ideologiju i kulturu, iako nisu strogo razdvojeni fenomeni i u sadržajnom pogledu u velikoj se meri preklapaju, razlikuje to što su ideologije formalne, eksplicitne i relativno konzistentne definicije političke zajednice koje najčešće uspostavlja elita, dok je kultura neformalno, implicitno i relativno nekonzistentno razumevanje političke zajednice od strane njenih članova (Vujčić, 2001).

Zapravo, političke elite i stranačke ideologije koje se „od gore“ nude i propagiraju potencijalnim biračima jedna su strana, a strukturisanje „od dole“ političko-ideoloških orijentacija građana pod uticajem njihovih socijalnih, ekonomskih, demografskih i kulturalnih karakteristika druga su strana – strukturiranja političko-ideološkog prostora. Pri tome, autoritarne tendencije, anomija i dimenzije političke alijenacije ili pak uključenosti, jesu one „posredujuće“ varijable za koje pretpostavljamo da barem jednim delom mogu objasniti povezanosti između socioekonomskog statusa i sociokulturnih identiteta sa određenim političko-ideološkim orijentacijama i stranačkim preferencijama.

Nastojeći da preciznije odredi strukturu i sadržaje ideologije Lipset je, u svom klasičnom delu *Politički čovek*, definisao dvodimenzionalnu strukturu političkih vrednosti na temelju razlikovanja ekonomskih vrednosti (koje se odnose na distribuciju bogatstva i prihoda u društvu) i kulturalnih vrednosti (odnose se na individualne slobode i socijalni poredak). Kulturalne i ekonomske vrednosti se mogu naći u različitim rekombinacijama, što dakako polje politike i političkih ideologija čini složenim i autonomnim u odnosu na svoje polazne obrasce.

U preciznijoj analizi političko-kulturalnih sklopova, brojni autori ističu kako se u empirijskim istraživanjima najčešće poistovećuju vrednosti tradicionalnog morala (konzervativno gledište na odnose između polova, seksualnost, život i smrt) sa autoritarnim tendencijama (koje impliciraju averziju prema kulturalnoj različitosti i rigidnu koncepciju socijalnog poretka). Smatra se, na temelju tih nalaza, da su i moralni tradicionalizam i autoritarnost povezani, pre svega sa desnicom u političkom spektru, što naravno ne znači i da nije moguće, pa ni redak spoj tradicionalnog autoritarizma sa (levičarskim) egalitarizmom u raspodeli dobara.

Evolucija ideologija i promena orijentacija

Ideološke orijentacije – skretanje ulevo ili udesno pojedinaca ili grupa su, prema Jostu i saradnicima (2008, 2009), funkcija promena u kognitivno-mo-

tivacionim potrebama kao što su potreba upravljanja nesigurnošću i pretnjom. Posledično, svako uverenje je barem jednim delom motivisano subjektivnim potrebama kao što su: 1) potreba za znanjem i značenjem, 2) egzistencijalna potreba za sigurnošću i umirenjem, i 3) relacionim potrebama za udruživanjem (afilijacija) i socijalnom identifikacijom (pripadanjem). Ovaj je koncept nastao na temelju teorije o upravljanju strahom.

Na osnovu prethodnih razmatranja moglo bi se zaključiti da su u osnovi evolucije ključnih koncepata i vrednosti, pored ostvarenih međuticaja velikih ideoloških tradicija, upravo radikalno izmenjeni konteksti, i rezultirajuća potreba ljudi za razumevanjem, utemeljenjem i pripadanjem, koji onda traže i svoju političku i ideološku (re)interpretaciju.

Tu vrstu prekretnica mogu činiti veliki politički prelomi, poput revolucije u Francuskoj 1789. godine, ali i procesi poput (post)industrijske revolucije i rezultirajućih promena u socijalnom strukturiranju koji za efekat imaju i novu konstelaciju interesa. Promenjena društvena stvarnost i perspektiva koju donose procesi tranzicije i globalizacije predstavljaju takođe paradigmatičan primer izazova koji izmenjeni kontekst postavlja, recimo, pred razumevanje uloge i funkcija (nacionalne) države ili tumačenja ideja poretka, tradicije ili jednakosti i socijalne pravde.

Neretko, dekomponovanje osnovnih klasa i društvenog grupisanja i rezultirajuće približavanje političkih i ideoloških sistema vodi stvaranju „preklapajućeg političkog konsenzusa“ (Rols). Tako je, sredinom prošlog veka, uspostavljen visok stepen saglasnosti, primera radi, oko kenzijanske ekonomske politike i razvijenih socijalnih funkcija „države blagostanja“ između socijalliberala, socijaldemokrata i hrišćanskih demokrata.

Krizne tendencije, nakon energetske krize iz 70-ih godina 20. veka, i zaostrena ekonomska konkurencija vodile su, povratno, jačanju radikalnih struja na političko-ideološkoj desnici – dominaciji neoliberalizma i prodoru nove desnice, što je razvrgnulo postignuti politički i ideološki konsenzus.

Izmenjene okolnosti vode i otvaranju novih pitanja poput rodne ravnopravnosti ili socijalno i ekološki održivog razvoja koje artikulišu feministički i ekološki pokret. Suprotstavljanje dominantnom neoliberalnom modelu globalizacije, odnosno negativni efekti i dimenzije globalizacije, za odgovor imaju stvaranje alterglobalističkog kao „pokreta pokreta“ koji, uz brojne unutrašnje razlike, traga za alternativnim modelom „globalizacije sa ljudskim likom“.

U aktuelnom, globalizovanom ekonomskom, socijalnom i političko-kulturnom kontekstu koji odlikuje, pored ostalog, i urušavanje realsocijalizma i kraj bipolarne podele sveta, u analizi odnosa između društvene stvarnosti i njenih ideoloških interpretacija moguće su dve vrste odgovora.

Jedan tip odgovora nude teze o kraju ideologija ili njihovoj prevaziđenosti. Drugi, teza o iscrpljenosti starih, konvencionalnih i pojavi novih, alternativnih ideologija i pokreta.

Još je sredinom prošlog veka američki sociolog Danijel Bel, u delu sa indikativnim naslovom *Kraj ideologije*, formulisao tezu o iscrpljenosti političkih ideologija i nastanku stanja u kome je, bar u zapadnim demokratskim društvima, ekonomija porazila politiku. Političke partije se u kompetitivnom političkom polju takmiče u uskom manevarskom prostoru zadobijanja podrške za obezbeđenje privrednog razvoja i rasta materijalnog blagostanja.

Nakon pada berlinskog zida i nestanka bipolarne podele sveta, Fransis Fukojama je, 1989. godine, izašao sa još radikalnijom tezom o kraju istorije, kao efektu konačne pobede liberalne demokratije nad konkurirajućim političkim i ideološkim projektima.

Na drugoj strani, postmodernistički diskurs i pristup formuliše tezu o prevaziđenosti ideologija, odnosno „velikih priča ili metanarativa“. Nastajuće „postmodernno stanje“ (Liotar) karakteriše podeljenost, pluralizam i fragmentacija društva i rezultirajuća individualizacija i konflikt identiteta. Konvencionalne političke ideologije se odbacuju kao beznačajne i prevaziđene priče koje su, eventualno uspešno, interpretirale procese modernizacije. U postmodernom svetu pretenzija na formulisane apsolutnih i univerzalnih istina i vrednosti mora da se odbaci kao arogantna prevara (Hejvud, 2004: 128).

Drugru vrstu odgovora predstavlja teza o nastajanju, ili bolje rečeno renesansi alternativnih političkih i ideoloških pristupa poput ekologizma, feminizma ili pak kulturnog, pre svega verskog fundamentalizma, kao (neadekvatnog) odgovora na osećaj ugroženosti tradicionalnih vrednosti zbog širenja dominantnog konzumerističkog modela razvoja i multikulturalizma.

Ekologizam ili zelena politika je politička doktrina čiju bazičnu karakteristiku čini zamena antropocentrične biocentričnom, odnosno ekocentričnom pozicijom. Ekocentrična pozicija insistira na tezi da čovek nije (osioni) gospodar prirode već deo nje, kao i na stavu da socijalno i ekološki održiv razvoj bazira na održanju eko-ravnoteže i očuvanju neobnovljivih izvora energije i bogatstva biljnih i životinjskih vrsta. Kritika neobuzdanog konzumerizma i rezultirajućih fenomena, poput zagađenja, kiselih kiša, uništavanja ozonskog omotača i globalnog zagrevanja, stvorili su prvo ekološke pokrete, a onda, sedamdesetih godina prošlog veka, i prve ekološke – „zelene stranke“.

Posredno, kroz preuzimanje pojedinih elemenata ekološke paradigme, zelena politika je uticala i na konvencionalne ideologije i nastanak, pored eko-fundamentalizma i eko-realizma, i eko-socijalizma ili pak eko-konzervativizma.

Feminizam opet otvara i „senzibilizuje“ prostor društvenih i političkih analiza za problem rodne nejednakosti i potrebu emancipacije žena.

Za razliku od ranijih feminističkih struja, kao više korektivnih i dopunskih pristupa koji ostaju u obzoru osnovnih ideoloških blokova, i bave se reformom javne sfere i ostvarenjem jednakih prava za žene (liberalni feminizam) ili pak naglašavaju kao osnovnu vezu između potčinjenosti žena i kapitalističkog načina proizvodnje (socijalistički feminizam), radikalni feminizam polazi od uverenja da je rodna razlika i nejednakost žena osnovna i politički najrelevantnija društvena podela.

Rodnu poziciju i perspektivu, odnosno rodnu jednakost, kao politički isplativ cilj preuzele su pragmatično (naravno u prilagođenoj i razblaženoj varijanti) sve relevantne konvencionalne političke tradicije.

Renesansa različitih oblika verskog fundamentalizma krajem prošlog veka može se tumačiti, pre svega, kao odgovor i negativna reakcija na širenje amoralne moderne i sekularizovane kulture i rezultirajuću krizu temeljnih tradicionalnih vrednosti, odnosno kao izraz krize laičkih identiteta.

Poslednje decenije prošlog i početak ovog veka doveli su, pre svega kroz nestanak bipolarnog sveta i proces „turbo globalizacije“, i do neravnoteža, kriza i vojnih intervencija i terorističkih napada.

Specifičan izraz tih konflikata i promena, ojačan efektima planetarne ekonomske krize nakon 2007.godine, predstavlja sukob verskog fundamentalizma, ali i konzervativnog nacionalizma sa konceptom i praksom multikulturalizma.

Multikulturalizam se bazira na prihvatanju raznolikosti političkih zajednica zasnovanih na jezičkim, etničkim i rasnim razlikama. No, ono što posebno karakteriše multikulturaliste jeste uverenje da različite (manjinske) grupe imaju, umesto mehanizama dobrovoljne asimilacije i integracije, pravo na poštovanje i priznanje i očuvanje svojih kulturnih specifičnosti.

Multikulturalizam je, pokazalo se, praktično nespojiv sa etničkim, konzervativnim nacionalizmom koji, posebno u uslovima ekonomske recesije, uspostavlja prepreke i kvote za useljavanje i praktično insistira na tome da manjinske zajednice prihvate vrednosti, stil života i budu lojalne većinskoj zajednici.

Izvesna napetost postoji i između liberalne pozicije i multikulturalizma, jer liberali daju prednost ličnom identitetu, dok je multikulturalizam ipak specifičan oblik etničkog, kulturnog ili rasnog kolektivismu i kolektivnog identiteta.

Sve je to dovelo do uspona ne samo radikalne desnice, nego i do stava političara nesporno demokratske orijentacije, poput nemačke kancelarke Angele Merkel, da je multikulturalizam praktično mrtav.

EVROPSKI POLITIČKI PROSTOR

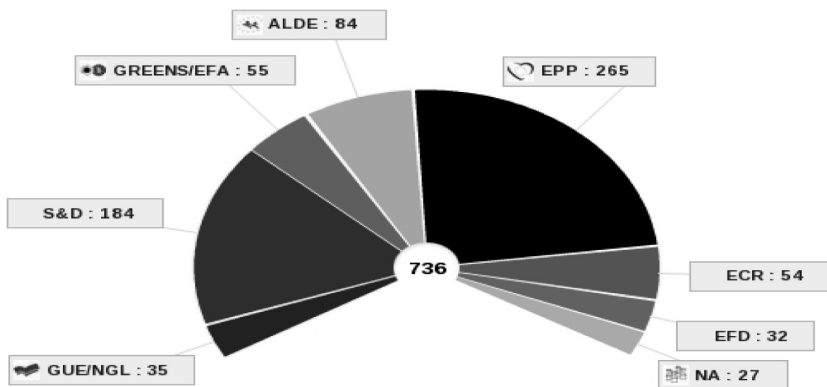
Evropske političke familije: tematska pomeranja i političke konsekvence

Planetarna ekonomska kriza, koja je započela kao kriza nesigurnih bankarskih plasmana, izazvala je masivnu državnu intervenciju spašavanja banaka i podsticanja proizvodnje i dovela do aktuelne krize javnih dugova i pretnje bankrota nacionalnih ekonomija.

Na evropskoj političkoj agendi već pomenutim modernim izazovima (migracije, klimatske promene, energetska politika, politika proširenja, spoljna politika, terorizam i bezbednost) pridružila se potreba vođenja koordinirane evropske ekonomske i socijalne politike i izrade projekata poput Agende 2020, ili Evrope 2030.

Čini se da su, početno, krizni kontekst najbolje „politički naplatili“ desničari i evroskeptici.

Nakon izbora 2009, novi parlament EP izgleda ovako:

Grafikon 1. Prikaz raspodele poslaničkih mandata po političkim grupama nakon izbora 2009. godine⁴¹

Iako se sadašnji saziv EP ne može sasvim uporediti sa prethodnim, zbog nastanka novih i preraspodela unutar postojećih političkih grupa, ipak je moguće izvršiti određena poređenja.

41 Od jula 2009. sve političke grupe moraju imati članove iz bar sedam država članica, a najmanji mogući broj poslanika za osnivanje jedne grupe je 25. Izvor: www.europarl.eu.int/groups

Najveći pad zabeležila je grupa (S & D), koju čine evropski socijalisti, sada u grupi sa demokratama. Od većih zemalja EU jedino je u Grčkoj pobedila socijalistička partija, dok su u Nemačkoj, Poljskoj, Italiji i Francuskoj najuspešnije bile vladajuće stranke desnog centra.

Jedini porast zabeležila je grupa Zeleni/Slobodna Evropa (GREENS – EFA) za bezmalo dva procentna poena, ali sa čak 12 mandata više nego u prethodnom sazivu, ali i evroskeptici iz EFD, pa i ECR.

Partije desnog centra u četiri najveće države EU – Francuskoj, Nemačkoj, Italiji i Španiji – zadržale su svoje pozicije ili su poboljšale svoje izborne rezultate. Ove partije su i formirale najveću političku grupu u Evropskom parlamentu, Grupu evropskih narodnih partija (EPP), sa ukupnim brojem od 265 MEP-ija (poslanika EP). Vodeće partije na nacionalnom nivou predsednika Sarkozija u Francuskoj, kancelarke Merkel u Nemačkoj i premijera Berlusconi u Italiji nadmašile su svoje glavne oponente sa značajnom razlikom.

Posebnu zanimljivost, ali i zabrinjavajuću činjenicu, predstavlja rezultat Britanske nacionalne partije, što je prvi slučaj osvajanja mandata od strane jedne antiimigracione partije.

Nažalost, ovo nije usamljeni slučaj takve vrste na ovim izborima već je ilustracija čitavog trenda. U Holandiji je Stranka slobode, ekstremno desničarska stranka, dobila skoro 15% glasova i osvojila drugo mesto, odmah iza Demohrišćana koji su najveća stranka u vladajućoj koaliciji. Stranku slobode predvodi Gert Vilders, koji je napravio kontroverzan film u kojem je oštro kritikovao Kuran. Analitičari smatraju da je Vilders dobio podršku birača koji su nezadovoljni zbog navodnog rastućeg uticaja oko 800 000 muslimana u Holandiji.

Ksenofobija je uzela maha i u Mađarskoj, gde je krajnje desničarska stranka Jobik – „Za bolju Mađarsku“ – prema procenama agencija, profitirala usled nezadovoljstva zbog duboke ekonomske krize u koju je zemlja zapala, kao i iz ogorčenja koje vlada prema Romima.

U Austriji vlada slično raspoloženje, sudeći po tome što je krajnje desničarska Slobodarska stranka udvostručila broj dobijenih glasova i osvojila 4 mandata.

Na drugoj strani, poziciju levo od socijalista drži konfederalna grupa Ujedinjena levica – Nordijska zelena levica (GUE – NGL), sa podrškom oko 5% Evropljana, koju „povratak krize 2011. godine i serija protesta može uvećati“.

Zanimljivo, u EP je ušla i švedska novoosnovana „piratska“ stranka koja svoj program bazira na slobodnom pristupu internetu i slobodnom korišćenju svih internetskih resursa. Ovakva politika se brzo razvija u svim državama EU (Stojiljković i drugi, 2011: 177–183).

Na osnovu prethodnih analiza, može se zaključiti da će u periodu 2009–2014. godine 12% glasova u EU parlamentu imati euroskeptici i desni ekstremisti,

što će još više fragmentirati EU politiku i otežati traženje potrebnog konsenzusa za donošenje odluka o temama kao što su **socijalna i rodna jednakost, ljudska prava ili korišćenje elektronskih podataka.**

SRBIJA I NJENE APSORPCIONE MOĆI

Unutar krize, i politička scena Srbije, poput evropskog političkog prostora, pokazuje tendenciju skretanja udesno. Kumuliranje eksterne krize sa prisutnim internim razvojnim neravnotežama, kao i frustracije koje izaziva pritisak da se (faktički) prizna nezavisnost Kosova, u polje politike su, uz pad prihvatanja EU kao poželjne destinacije, ponovo vratile etnocentrizam i antizapadnjaštvo, kao i tradicionalizam, egalitarizam, autoritarnu agresivnost i patrijarhalnost. Na sreću, i pored prisutnih radikalnih „obnoviteljskih“ grupa, ne i kroz mizoginiju i poziv na tradicionalne rodne uloge, već kroz protivljenje istopolnim brakovima i zalaganje za tradicionalni seksualni moral i porodične i hrišćanske vrednosti.

Dve su ključne posledice aktuelne krize koja uključuje i krizu vrednosnih i političkih koncepata. Jednu, na partijsko-političkoj sceni, čine ideološki me-tež, pozajmice i transferi iz različitih tradicija u nastojanju da se zadobije što šira podrška birača. Na drugoj, političko-kulturnoj strani, to dovodi do sve rasprostranjenijeg nepoverenja građana u političke aktere i institucije i razmaha političkog cinizma i indiferentnosti. Posledično, bez dovoljnih moći recepcije modernizirajućih evropskih političkih koncepata i vrednosti, politički prostor Srbije je, recimo, bez (političke) alternativne, antikapitalističke i alterglobalizacijske levice i ekoloških i feminističkih mreža i inicijativa, a sa (ponovo) rastućom ksenofobijom i antizapadnjaštvom.

Na međunarodnoj ravni, relevantnim političkim akterima Srbije poželjne političke mainstream destinacije su samo 3 dominantne grupe u EP – „narodnjaci“ iz EPP, koalicija socijalista i demokrata i liberalna grupa.

Distribucija ideoloških koncepata među strankama i građanima

Istovremeno, time se otvara pitanje metodskog uporišta za grupisanje partija Srbije u odgovarajuće političke familije. Grupisanje koje, iza samoproklamovanih određenja, detektuje razloge i logiku programske i praktične evolucije stranaka.

Najprimerenijom čini nam se petočlana klasifikacija Herberta Kičela bazirana na kombinovanju klasične političke dimenzije: leвица–desnica sa osom podela: autoritarno-libertetsko.

Elemente klasifikacije, odnosno političke familije čine: 1) levo-liberalne partije; 2) socijaldemokrate; 3) hrišćansko-demokratske i nacionalno-sekularne partije; 4) tržišno-liberalne partije; 5) desničarske-autoritarnе partije (Kitschelt, 2003: 9).

Klasifikaciji primerenoj većini postindustrijskih zemalja Evrope, dodali bi, u slučaju Srbije i društava „teške“ tranzicije, i 6. i 7. element, odnosno političku familiju tradicionalne, autoritarne i neretko nacionalističke levice, kojoj, u znatnoj meri, još uvek u Srbiji pripada SPS, kao i grupu etničkih i regionalnih stranaka.

Karakteristika regionalnih i etničkih stranaka jeste da se one fokusiraju na svoje ključno pitanje na političkoj agendi, ne ulazeći u preciziranje pozicije oko kruga drugih relevantnih pitanja, čak i kada je sopstveni politički prostor izrazito konkurentan i fragmentiran.⁴²

Na drugoj strani, uz svojevremeno marginalno prisustvo u parlamentu samodeklarisanih seljačkih stranaka, Partija ujedinjenih penzionera Srbije (PUPS) je, za sada, jedini uspešan primer interesno-grupnog partijskog reprezentovanja. Istini za volju, 1,600000 penzionera čine i najbrojniju izbornu klijentelu u Srbiji.

Tabela 1. Programska orijentacija partija

	Sadašnja situacija (2011)		
	GS	GJ	O
Liberalne		G17 plus	LDP
Konzervativne		SPO	DSS, NS, SNS
Nacionalističke			SRS
Socijal-liberalne	DS		
Leve autoritarne		SPS	
Etničke/Regionalne		Lista za Sandžak, SVM, Partija Albanaca	

Legenda: GS – ključna stranka; GJ – partner u vlasti; O – opozicija

Prazno je, za sad, socijaldemokratsko polje a aspiranti na ovu poziciju nalaze se na levo-libertetskoj ili socijal-liberalnoj (DS), odnosno levo-autoritarnoj poziciji (SPS).

Na poziciji proevropskih tržišnih liberala nalaze se G17 plus i LDP. I dok partije koje se pozicioniraju levo od centra mogu, pre svega DS, da računaju i na više od trećine glasova, pozicija građanske, tržišno-liberalne orijentacije i

⁴² U ovom pogledu ilustrativna je činjenica da je, od ukupno 76 registrovanih stranaka, čak njih 43 registrovano kao stranke nacionalnih manjina.

stranke koje joj pripadaju, može da računa tek na desetinu biračkog tela. Tu treba tražiti i jedan od razloga zašto je G17 plus, unutar Ujedinjenih regina, zaigrao i na kartu regionalizma.

Perspektivno i, u velikoj meri prenaseljeno, političko polje čini hrišćansko-demokratska ili konzervativna, nacionalno naglašena pozicija desnog centra. Političkoj porodici narodnih i konzervativnih partija pripadaju DSS i NS, ali i evroatlantizistički SPO. I nacionalno-tvrda pozicija nekadašnjih radikala i nazivom nove stranke – Napredna (Toma Nikolić), iskazuje svoju pretenziju na (pre)pozicioniranje na poziciju desnog centra, koja pokriva bar dve petine (aktivnog dela) biračkog tela.

Očito, i prostor desnog centra razmrvljen je podelama na tradicionaliste i moderniste, nacional-demokrate i evropejce, liberale i konzervativce, regionaliste i centraliste i brojne druge osnove podela.

Na poziciji autoritarne desnice nalazi se, i pored izvesnog redizajniranja poruka i ulaženja u „ustavni luk parlamentarnih stranaka“ 2006. godine, Srpska radikalna stranka.

Socijalni rascepi i politički izbori

Rezultati istraživanja potvrđuju tezu o još uvek dominantno slaboj raširenosti, privremenosti i „artificijelnosti“ podele levica–desnica u Srbiji, odnosno vode zaključku o izglednom prerazvrstavanju partija na ovoj osi podela, koja bi korespondirala sa njenim očekivanim rastućim značajem. Indirektan argument u prilog ovoj tezi predstavlja i prisustvo prividnog političkog paradoksa – većina biračkog tela iskazuje stavovski (ekonomski) „levičarski sentiment“ istovremeno glasajući za partije centra i desnice.

Dakle, prividno neočekivano, socijalna pripadnost u užem, profesionalno-klasnom smislu ne određuje u značajnijoj meri opredeljenje za levicu ili desnicu, jer je ono relativno kasno formirano i dugo prepokrivano, sa njim nedovoljno povezanim, nacionalnim i političko-kulturnim podelama.

Na opredeljenje za levicu, centar ili desnicu najviše, očekivano, utiče partijsko opredeljenje ($C_k=0,42$). Globalno posmatrano, levičari su najčešće bez čvrste stranačke identifikacije (35%), zatim dolaze simpatizeri DS (22%), a onda pristalice stranaka starog režima radikala (15%) i socijalista (13%). Sličnu, paradoksalnu sa stanovišta aktuelnih političkih podela, strukturu ima i podrška desnici – najviše je stranačkih neopredeljenih (37%), pa radikala (26%) a odmah zatim pristalice DS (13%) i DSS (11%).

Političke vrednosti i partijska pripadnost

Još indikativniji su nalazi o meri prihvatanja konkurirajućih političkih ideologija – socijaldemokratske, demohrišćanske, konzervativne, liberalne, kao i nacionalizma i komunizma. Unutar približne polovine građana koji uspevaju da se odrede ubedljivo najviše njih – dve petine, preferira socijaldemokratiju.

U pokušaju tumačenja ovog nalaza čini se inspirativnom i tačnom teza Wenegera (2000) da se pitanje legitimiteta demokratskih institucija u postkomunističkim, tranzicijskim zemljama može suziti na koncept socijalne pravde i različite percepcije građana ovih zemalja o socijalnoj pravdi i njenim političko-ideološkim prezenterima, pri čemu socijaldemokratski koncept ima u Srbiji prepoznatljivost i prednost.

Inače, najviši udeo socijaldemokrata u ukupnom broju pristalica ima DS – 32%, a za njima slede, pomalo neočekivano, DSS i G17 plus sa po 29%. Druga, „rezervna“ ideologija pristalica DS i G17 plus je liberalizam (10–14%), a simpatizera DSS demohrišćanstvo (12%). Pristalice SPS su gotovo potpuno podeljene između prihvatanja komunizma i socijaldemokratije, uz nešto ipak veći udeo neokomunista (27%:24%). Pristalice SPO su „na ravne časti“ – po petina, podeljene između liberalizma, socijaldemokratije i demohrišćana. Unutar tek polovine radikalnih glasača, koji mogu da formulišu stav, izjednačen je udeo (po 15%) pristalica socijaldemokratije i nacionalista. Jedino u slučaju pristalica LDP socijaldemokratija je drugorangirana ideologija. Unutar LDP liberalizam je dva puta više prihvaćen od socijaldemokratskog koncepta (47%:23%) (Cesid, decembar 2006).

Ključnu ulogu u razvrstavanju partija, pa i biračkog tela, imaju, međutim, podele na osnovu istorijsko-etničkih i kulturno-vrednosnih rascepa. Na osnovu njih, partije se mogu razvrstati na nacionalno-konzervativnu i građansko-modernističku grupaciju. Korelacija između osa nacionalno-građansko (istorijsko-etnički) i tradicionalizam–modernizam (kulturno-vrednosni rascep) je, naime, izrazito visoka ($C=0,7$), pri čemu se nacionalno preklapa sa tradicionalnim a građansko sa modernim, tako da se, uz izvesno uprošćavanje, može govoriti o jedinstvenoj osi: tradicionalni (konzervativni) nacionalizam – građanski modernizam (reformizam). Sinergijski efekat ovih osa mogao bi doprineti ukрупnjavanju političke ponude i pojednostavljanju partijske scene (Slavujević, Komšić, Pantić, 2003:176).

No, i dalje izrazito složenu političko-kulturnu mapu Srbije pokazuje Cesi-dovo istraživanje iz februara 2010. godine.

Prosečan građanin Srbije je nacionalno tolerantan (71%) tradicionalista (64%), koji je pre za decentralizaciju (39% : 27%) i EU (39% : 25%) nego protiv njih, pri čemu ima ozbiljne dileme oko prihvatanja tržišne privrede (31% za i

21% protiv uz gotovo polovinu uzdržanih) i homofobičan je (49% uz petinu tolerantnih i trećinu neodlučnih).

Građani Srbije bi se posledično mogli podeliti na moderniste (19%), konzervativce koji se modernizuju – „moderne konzervativce“ (19%), koji su oslonac promenama i reformama, autokrate (21%) i nacionaliste (15%), koji im se objektivno suprotstavljaju, i neodlučne (26%). Još jedanput se potvrđuje zaključak da su u Srbiji svi aranžmani mogući, odnosno da je ključ u rukama neodlučnih, odnosno u umeću njihovog prevlačenja na svoju poziciju.

Došlo se i do nalaza koji pokazuju da se DS temelji na podršci građana modernista i modernih konzervativaca – oni čine četiri petine izbornog rezervoara ove stranke. Podrška LDP dolazi dominantno iz redova modernista, a SPS iz redova autokrata. Pristalice SRS dolaze gotovo isključivo iz redova nacionalista i autokrata. Pristalice SNS i DSS su u punoj meri raspolučene, pri čemu su ipak autokrate i nacionalisti brojniji od modernista i modernih konzervativaca (Cesid, februar 2010: 17–18).

UMESTO ZAKLJUČKA

Dominantan utisak, u velikoj meri empirijskim nalazima potvrđen, jeste da je u Srbiji i među građanima i među političkim akterima, krizom samo ojačano, dominantno stanje mentalne raspolućenosti, političkog meteža i ideološke kakofonije. Logično se otvara pitanje kako ukotviti i ojačati demokratske vrednosti i duh tolerancije i dijaloga?

Deo odgovora leži u opredeljenju da se, naravno uz izmenjeni kontekst i samu demokratsku praksu, promovišu i šire i bazične demokratske vrednosti. Programatsku osnovu, kao i metodsko uporište za ovu „prosvetiteljsku“ poziciju pruža uverenje da „u političkoj kulturi i njenim osnovnim vrednosnim sadržajima valja tražiti same osnovne podsticaje političkog delovanja građana, u čemu se ogleda njen neprocenjiv značaj za ukupne političke i društvene procese“.

Za oblast političkog obrazovanja ključne su tri dimenzije politike: odnos politike i demokratije, odnos građanstva i identiteta i shvatanje odnosa kohezije i različitosti u društvu (Vujčić, 2001).

Otvaranjem pitanja utemeljenja i razvoja demokratskog diskursa i pluralnog i dijaloškog, građanskog identiteta i kulture, kao i kritičkom renesansom i obnovom duha solidarnosti i socijalne kohezije, Srbija i njeni građani i politički akteri sebi otvaraju šansu da izađu iz stanja letargije i duhovne, pa i političko-ideološke provincije.

Ujedno, time se i formiraju ozbiljne pretpostavke da se mogućim i operativnim učini bazični socijalni i politički konsenzus oko konstitucijskog, ustavnog

opredeljenja za Srbiju kao evropsku – modernu, pravnu, demokratsku i socijalno odgovornu državu i društvo.

LITERATURA

- Bobio, Norberto (1997), *Desnica i levica – razlozi i smisao jedne političke distinkcije*, Narodna knjiga–Alfa, Beograd.
- Capaccia, Giovanni (2002), *Anti-Sistem Parties: A Conceptual Reassessment*, *Journal of Theoretical Politics* 14(1), Sage Publication, London.
- Izazovi i perspektive savremene levice u Srbiji* (ur. I. Mladenović i M. Timotijević) (2008), FES, Beograd.
- Cesid, *Istraživanja 2005 – 2010*.
- Hejvud Endru (2005), *Političke ideologije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Gidens, Anthony (1999), *Treći put. Obnova socijaldemokracije*, Politička kultura, Zagreb.
- Goati, Vladimir (2004), *Partije i partijski sistemi*, OGI, Niš.
- Jost, T. J., Federico, M. C., Napier, J. L. (2009), *Political Ideology: Its Structure, Functions, and Elective Affinities*, *The Annual Review of Psychology*, 60: 307–337.
- Kerlinger, F. N. (1984), *Liberalism and Conservatism: The Nature and Structure of Social Attitudes*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Kitshelt, Herbert (2003), *Diversification and Reconfiguration of Party Sistem in Postindustrial Democracies*, Fridrich Ebert Stiftung.
- Đurković, Miša (2007), *Konzervativizam i konzervativne stranke*, Službeni glasnik, Beograd.
- Marković, Brana, Stojiljković, Zoran (2007), *Socijaldemokratija i socijaldemokratske partije*, Službeni glasnik, Beograd.
- Nadić, Darko(2007), *Ekologizam i ekološke stranke*, Službeni glasnik, Beograd.
- Michaud, K.E.H., Carlisle, J.E. i Smith, E.R.A.N. (2009), *The Relationship between Cultural Values and Political Ideology, and the Role of Political Knowledge*, *Political Psychology*, 30 (1), str. 27–42.
- Napier, J.L., Jost, J.T. (2008), *The "antidemocratic personality" revisited: a cross-national investigation of working class authoritarianism*, *Journal of Social Issues*, 64: 595–617.
- Pavićević-Vukašinović, Gordana (2006), *Političke teorije i stvaranje zapadnog modernog društva*, Dosije, Beograd.
- Petring, A., Henkes, C., Egle, C. (2007), *Tradicionalna, modernizovana i liberalizovana socijaldemokratija*, Novo društvo, FES, Zagreb.
- Sartori, Giovanni (2002), *Stranke i stranački sustavi*, Politička kultura, Zagreb.
- Slavujević, Zoran, Komšić, Jovan, Pantić, Dragomir (2003), *Osnovne linije partijskih podela i mogući pravci političkog pregrupisanja u Srbiji*, FES-IDN, Beograd.

- Stojiljković, Zoran (2008), *Partijski sistem Srbije*, Službeni glasnik, Beograd.
- Stojiljković, Zoran i drugi (2011), *Političko grupisanje u Evropi*, KAS, Beograd.
- Vujačić, Ilija (2007), **Liberalizam i političke stranke u Srbiji**, u: *Ideologije i političke stranke u Srbiji*, FES, Beograd.
- Vujčić, V. (2001), Politička znanost i političko obrazovanje, *Politička misao*, Vol. XXXVIII, br. 1.
- Vukomanović, Dijana (2007), Ideološka matrica političkih partija u Srbiji (1990–2007), u: *Ideologija i političke stranke u Srbiji*, FES, IDN, FPN, Beograd.
- Zakošek, Nenad, Šiber, Ivan, Kasapović, Mirjana (1998), *Birači i demokratija*, Alinea, Zagreb.
-

Zoran Stojiljković

PARTY IDEOLOGIES, EUROPEAN POLITICAL SPACE AND SERBIA

Summary:

In this paper, the author intends to establish the relation between the changes of the social context and the evolution of the dominant political and cultural patterns and political ideologies. The focus of this analysis is the question of correspondence of the political field in Serbia and its key actors – the relevant political parties on the one hand with the divisions in the European political field and its evolution, on the other. The most important conclusion is that, although the Serbian political field is openly mimicking, receiving and spreading the European mainstream models, it is still trapped by the traditional and inherited lines of social and political divisions.

Key words: ideology, political field, parties, political families.